

АНДРІЙ ПОРТНОВ

ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПОСІБНИК З ІСТОРІЇ ГЕНОЦИДІВ

Гон, Максим.

Геноциди першої половини ХХ століття: порівняльний аналіз.

Навч. посібник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. – 180 с. ISBN 978-966-668-210-2

Навчальний посібник Максима Гона – відомого дослідника українсько-єврейських взаємин міжвоєнної доби, є фактично першим в Україні навчальним виданням, спеціально присвяченим проблематиці геноцидів (за термінологією автора, «геноцидознавству»). Обмеживши розгляд першою половиною ХХ ст., М. Гон пропонує порівняльний опис геноциду вірмен в Османській імперії, Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, Голокосту євреїв та геноциду ромів у Третньому райху під кількома кутами зору: причини геноциду, організація злочину, методи знищення жертв, особливості геноциду, участь еліт та «звичайних людей», проблема спостерігачів, поведінка жертв, спадщина масових убивств. Згадані проблеми стали темами розділів книжки.

У викладі матеріалу автор прагне поєднати фактографічні відомості та їхню інтерпретацію, неодноразово запрошує до обговорення та дис-

кусії (що для навчального посібника є річчю просто необхідною), нерідко послуговується емоційно забарвленою мовою, що вважаємо виправданим з огляду на моральний вимір проблематики та тривалі дискусії про способи адекватного опису масових убивств. У вступі М. Гон наголошує, що йому ішлося, зокрема, про вироблення у студентів «навичок незалежного від політичної кон'юнктури критичного осмислення суспільно-політичних процесів з позицій загальнолюдських цінностей» (с. 13), формування поваги до «ідеалів гуманізму» та осмислення уроків геноцидів «з метою пропаганди принципів міжетнічної, міжконфесійної та міжрасової злагоди» (там само).

Автор визначає геноцид як «людиноненависницьку політику, яка порушує права людини й трактується у міжнародному праві злочином проти людства» (с. 30). Зазначимо, що історично-правничі дискусії про дефініцію геноциду далекі від завершення і аналітичні визначення цього феномена здебільшого досить критичні щодо правових формул Конвенції ООН 1948 р. чи інших міжнародних документів, які, до речі, розрізняють правові категорії «геноцид» і «злочин проти людяності».

Загалом посібник пропонує адекватний і цікавий вступ до визначених автором проблем, більшість з яких є новими для української історіографії та української вищої школи. При цьому привертає увагу те, що посібник написано на основі україно- та російськомовної літератури без залучення англо- чи німецькомовних джерел (у списку літератури є також дві польськомовні позиції, присвячені радше конкретно-історичним, ніж теоретичним чи узагальнюючим сюжетам).

Беручи до уваги, що основний масив літератури з царини студій геноциду недоступний українською мовою (а російські переклади є радше вибіркові, ніж систематичні), праця М. Гона заслуговує на особливе відзначення, оскільки доводить, що навіть на підставі вельми обмеженого кола літератури можна написати цікавий, авторський і вільний від стереотипів навчальний курс з такої складної проблематики. Автор активно цитує російський переклад «Полум'я ненависті» Нормана Наймарка, опубліковану в «Україні Модерній» синтетичну статтю нідерландського фахівця з вивчення геноцидів Тона Зваана, українські переклади Алена Безансона та Цветана Тодорова, які, щоправда, відбивають тільки частину французьких дебатів про інтерпретацію масових злочинів ХХ ст.

Шкода, що автор не використав, наприклад, статтю італійського письменника Прімо Леві «Сіра зона», яка показує всю складність і неоднозначність проблеми виживання у нацистських концтаборах. Розділові про «звичайних людей» відчутно бракує бодай згадування про піонерське дослідження Крістофера Браунінга «Звичайні люди», який, власне, і запровадив до історіографії геноциду поняття «звичайні люди як виконавці злочину» та запропонував цікаву інтерпретацію мотивів поведінки «пересічних» німців – солдатів резервного батальйону СС, учасників «остаточного розв'язання єврейського питання» на теренах Польщі. До речі, пишучи про Польщу, М. Гон надто упевнено і безальтернативно цитує популярну статтю з «Дзеркала тижня». Мовляв, «сучасні дослідники зауважують: вона (Польща. – *А.П.*) стала однією з тих держав, куди антиєврейський психоз перекочував з Німеччини ще до початку Другої світової війни» (с. 120). Ця теза видається принаймні поверховою і малообгрунтованою. Постають запитання і щодо покликів на іншу популярну статтю із дещо сумнівною назвою «Євреї на службі рейху» з часопису «Політика і культура» за наявності низки серйозних праць про феномен юденратів, єврейської поліції, зондеркоманд тощо.

Шкода, що автор геть оминає увагою дискусію в західній історіографії про визначення Голодомору як геноциду – дискусію, яка могла би стати добрим прикладом для порівняння різних аргументів щодо історичної та юридичної кваліфікації певної історичної події. У цьому контексті можна згадати змістовні публікації Андреа Граціозі, Ніколя Верта, Гіроакі Куромії, Майкла Елмана, Яна Яцека Бруського та інших. М. Гон приймає як очевидну даність, що Голодомор був геноцидом, що Сталінові йшлося про «ліквідацію... перспективи формування громадянського суспільства» (с. 35), що голод був «засобом в боротьбі з українською державністю» (с. 38). Не відкидаючи можливості таких інтерпретацій, вважаємо, що просте винесення за рамки розгляду цілої контрверсії навколо причин та перебігу Голодомору істотно збіднює аналітичну частину рецензованої книжки. У викладі в посібнику історії Голодомору бракує також низки напрочуд важливих і цікавих тем (цей брак віддзеркалює відсутність відповідних досліджень узагалі): ставлення міста до села, проблема локальних виконавців політики голоду (яка віднедавна стала полем жвавих політичних маніпуляцій, але дотепер не стала предметом серйоз-

них мікроісторичних студій) тощо. Немає в посібнику і проблематики українсько-польського конфлікту на Волині 1943 р. – ще одного важливого аспекту міжнародних дискусій про кваліфікацію цього випадку масових убивств цивільного населення.

Навчальний посібник М. Гона є амбітним, змістовним і важливим першим кроком у запровадженні порівняльної історії геноцидів як університетського курсу. Тепер на часі переклад найкращих західних підручників з «геноцидознавства» та написання українських підручників з цієї теми.